

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:3. 2008

Kriget som mänsklig historia

Det finns något fascinerande med gamla slagfältsmålningar. Oavsett om de är målade på 1600-, 1700- eller 1800-talet bjuder de ofta på stor detaljrikedom, med frustande hästar, förvånansvärt rena uniformer och vajande fanor. Kungar eller generaler blickar ut över väldrillade trupper som gör sig beredda att anfalla. Men döden saknas. Det är bara i sällsynta fall som bilderna innehåller lemlästade människor och skadskjutna hästar. Om döden alls finns med är den fridfull och heroisk. Det är också mycket annat som inte ryms i dessa målningar. Trossen kan skymta vid enstaka tillfällen, men för det mesta innehåller tavlorna varken kvinnor, barn eller andra civila, trots att sådana vanligen följde arméerna. Och givetvis rymmer inte slagfältsmålningarna det som egentligen präglade krigföringen: långa marscher, lägerbyggande, plundring, matlagning och väntan. På liknande sätt framställdes också kriget i en äldre historieskrivning. Med slaguppställningar, taktik och teknik i förgrunden försköts död, vardag och kulturella föreställningar om kriget till fonden.

När forskare började skriva "ny militärhistoria" ville de närma sig kriget från andra utgångspunkter. Som Nils Erik Villstrand påtalar i sin kommentar till artiklarna är detta synsätt inte så nytt längre, men som detta temanummer av *Historisk tidskrift* visar finns ändå åtskilligt kvar att göra. Det handlar inte minst om att lyfta fram aspekter som helt försumrats av tidigare forskning. Maria Sjöberg diskuterar till exempel kvinnorna som följde med sina makar i fält under stora nordiska kriget. Hur kommer det sig att de är så osynliga både i dåtidens källmaterial och i senare tiders historieskrivning?

Människan har alltid varit tvungen att förhålla sig till kriget. Den dominerande tolkningen i det lutherska Norden under 1600-talet var att kriget var ett syndastraff, men som Gunner Lind visar i sin studie av danskt tryckt material florerade också mer världsliga tolkningar. Föreställningen att kriget var en väg till manlig ära samexisterade med vedergällningstanken. Vid samma tid (och långt tidigare) fördes också en diskussion kring krigets moraliska aspekter: under vilka omständigheter var det rätt att föra krig? Edda Manga analyserar två texter av en av de viktigaste auktoriteterna på området under 1500-talet, Francisco de Vittoria, och diskuterar varför doktrinen om det rättfärdiga kriget plötsligt blev gångbar igen i samband med Irakkriget 1990–1991. Hon ser paralleller mellan vår tids och det kolonialistiska 1500-

talets vilja att etablera västerländsk överhöghet inom ramen för en "föreställd global gemenskap".

Martin Hårdstedt visar att det också är värt att diskutera när krig egentligen börjar och slutar. Trots att fred slutits mellan Ryssland och Sverige 1809 var ålänningarna även fortsättningsvis tvungna att inkvartera soldater – fast nu var de ryska. När kan befolkningen tänkas ha upplevt att det blev fred? Kriget och freden är över huvud taget intressanta som motsatspar och som ständiga pendanger till varandra. Även i fredstid tycks tankar om, och rädsla för, kriget vara närvarande. Lina Sturfelt visar i sin uppsats om den svenska veckopressens skildringar av första världskriget att detta var ett viktigt ämne även i ett land som stod utanför kriget. Marie Cronqvist menar också att upplevelsen av andra världskriget, tillsammans med föreställningarna om det nya moderna Folkhemssverige, formade pressens rapportering om civilförsvarsövningen i Stockholm 1961.

En gammal heroiserande historieskrivning har alltså fått lämna plats för betydligt mer kritiska förhållningssätt, men inte heller detta är oproblematiskt. Ville Kivimäki och Tuomas Tepora menar i sitt bidrag, som behandlar finska upplevelser under andra världskriget, att kriget också kunde vara förknippat med starkt positiva känslor som passion, självupppoffring och upprymdhet. För att kunna sätta oss in i krigsupplevelsen måste vi också försöka förstå dessa känslor.

Det finns alltså många intressanta ämnen att ta sig an för militärhistorikerna. Gunnar Åselius, professor vid Försvarshögskolan i Stockholm, pekar i ett debattinlägg ut tre områden som han tycker att forskarna borde ägna sig åt. Före detta överbefälhavaren Bengt Gustafsson kommer i ett annat debattinlägg med skarp kritik mot forskningen om Hårsfjärdenincidenten. I denna fråga är säkert inte sista ordet sagt.

Kriget har präglat människans tillvaro genom årtusenden, och tycks fortsätta att göra det. Det har inte bara fått stora konsekvenser för utvecklingen av ny teknik och för hur våra samhällen är organiserade, utan i högsta grad också för hur vi tänker. Hur kliniska beskrivningarna än blir och oavsett vilka precisionsvapen som uppträffas är krigets yttersta konsekvens ofta döden. Hur har människor, såväl stridande som civila, förmått genomleva krig och ge det mening? Än återstår många viktiga frågor när det gäller krigets historia.

Anna Maria Forssberg